

Sankt-Peterburg

Jonathan Miles

Sankt-Peterburg

*Kolm sajandit
tapvat
kirge*

*Inglise keelest tõlkinud
Matti Piirimaa*

 TÄNAPÄEV

Originaali tiitel:

Jonathan Miles

St Petersburg: Three Centuries of Murderous Desire

Hutchinson, London 2017

Toimetanud Marin Vinkel

Kujundanud Andres Tali

Tõlge eesti keelde © Matti Piirimaa ja Tänapäev, 2018

ISBN 978-9949-85-

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Katiule

Sisukord

1. Koidik Nevskil 13

I osa. KEISRID 1698–1825 19

- 2. Laaberdamine Londonis 21
- 3. Ohtlik kiirendus 33
- 4. Unustus ja taassünd 71
- 5. Tantsimine, armatsemine, joomingud 97
- 6. Ümbersündinud linn 117
- 7. Hullumeelsus, mõrv ja vastuhakk 160

II osa. ALAMAD 1825–1917 191

- 8. Uut laadi külm 193
- 9. Rahulolematus 225
- 10. Tants kuristiku serval 257
- 11. Sära ja meeleheide 279

III osa. SELTSIMEHED JA KODANIKUD 1917–2017 311

- 12. Punane petrograd 313
- 13. Tuhmunud linn 329
- 14. Süngeim ja helgeim tund 349
- 15. Põrandaalused nurinad 366
- 16. Lõhutud aken läände 389
- 17. Meelepete 405

Tänuõnad 415

Järeldamused 417

Bibliograafia 465

Sisukord ja kohanimede register 483

Kord räägiti lugu mehest, kes oli sündinud Sankt-Peterburgis, kasvanud Petrogradis, jäänud vanaks Leningradis ja kellelt küsiti, kus ta tahaks surra.

Ta vastas: „Sankt-Peterburgis.“

Travels and Voyages.

E. W. WALKER & CO.,

BOSTON.

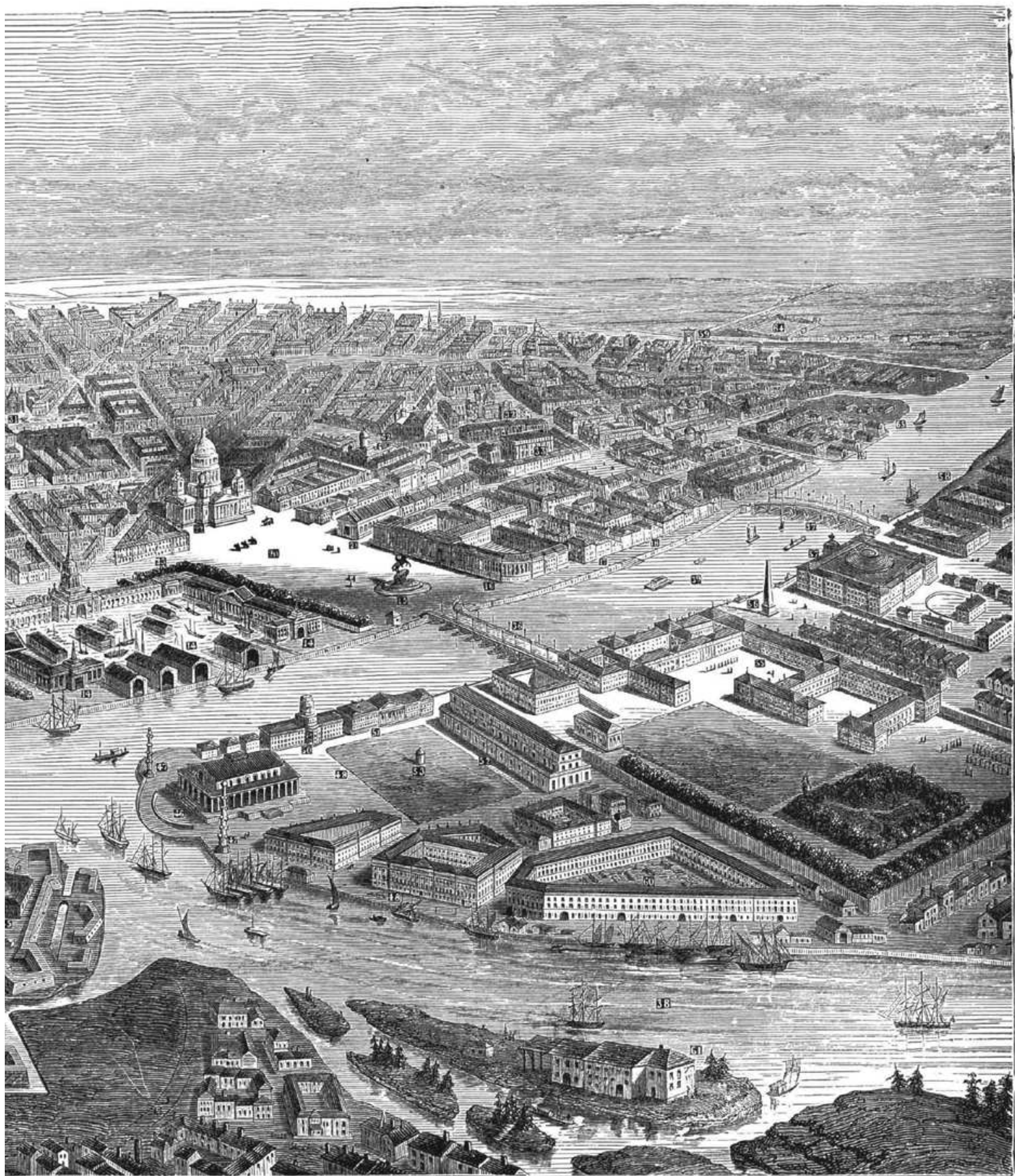
SANKT-PETERBURG

Peterburi impressionistlik panoraam
üheksateistkümnenda sajandi keskel

Linnulennuvaade

Kaart © Alamy

1. Ohta
2. Smolnõi klooster
3. Tauria palee
4. Arsenal
5. Rahvaaiad
6. Marsi väljak
7. Sõjaväesapööride kool
8. Mihhaili palee
9. Suvorovi monument
10. Marmorpalee
11. Ermitaaži teater
12. Ermitaaž
13. Keisripalee
14. Admiraliteet
15. Vaskratsanik
16. Anglikaani kirik
17. Anglikaani kirik
18. Inglise kai
19. Uus Admiraliteet
20. Iisaku väljak
21. Ratsutamiskool
22. Iisaku katedraal
23. Kohtuhoone
24. Kindralstaabi hoone
25. Aleksandri sammas
26. Nevski prospekt

- 27. Kaasani Jumalaema kirik
- 28. Suur turg
- 29. Mihhaili teater
- 30. Nevski klooster
- 31. Heinaturg
- 32. Püha Nikolai katedraal
- 33. Suveteater Great suur?)
- 34. Solnetsnoi sild
- 35. Kolmainu sild
- 36. Isaku sild
- 37. Nikolai sild
- 38. Väike-Neeva
- 39. Suur-Neeva

- 40. Meditsiinikool
- 41. Sõjaväehaigla
- 42. Petrogradi saar
- 43. Kindlus
- 44. Peeter-Pauli kirik
- 45. Rahapada
- 46. Börs
- 47. Rostra sambad
- 48. Tollihoone
- 49. Ülikool
- 50. Observatoorium
- 51. Teaduste Akadeemia
- 52. Püha Sinodi palee

- 53. Gottorfi gloobus
- 54. [originaalis puudub]
- 55. Kadetikorpus
- 56. Rumjantsevi obelisk
- 57. Kunstide Akadeemia
- 58. Mäekorpus
- 59. Triumfikaar
- 60. Sadamad
- 61. Kanepisadam
- 62. Vangla
- 63. Paraadväljak
- 64. Loomaturg
- 65. Rasvasadam

1. KOIDIK NEVSKIL

1993

1917. AASTA OKTOOBRI KUULUTAS RISTLEJA AURORA pardasuurtüki tühilask Vene revolutsiooni algust. Kolmveerand sajandit on nüüd möödas ning taas valitsevad linnas kaos ja muutused. On 1993. aasta kummaline suvekoidik kell 3. Seisan rõdul ja vaatan alla Nevski prospektile, sellele kunagise suurejoonelise Sankt-Peterburgi linna kunagisele suurejoonelisele peatänavale. Nn valgete ööde lõputus koidikus on midagi ebatõelist. Prantsuse romaanikirjanik Alexandre Dumas, kes külastas pealinna selle hiilguse tipul, arvas, et niisugusel hetkel paneb vaikus arvama, nagu kuuldaks ingleid laulvat või jumalat kõnelevat.¹ Minu jaoks pole siin ainsatki inglit, ja vaikust häirib liikluse rappumine igivanadel tänavatel. Sellal kui Dumas need sõnad kirja pani, oli see imepärane metropol Euroopa kuulsa arhitektide, kirjanike ja mõtlejate vägev magnet. 1990. aastate algul on Sankt-Peterburg, mis on õitsenud suurema osa oma 300-aastasest ajaloost, nähtavalt lagunemas. Tänav minust allpool on auke täis, majafassaadid teisel pool Nevski prospekti mõranenud, krohv pudeneb ja aknad on määrdunud. Pole raha ega ainsatki organisatsiooni, mis kaitseks ja korrastaks linna, mis loodi omaenda karmi draama väljapaistva lavana. Pärast kolme haaravat vaatust – 1703–1825, 1826–1917 ja 1918–1991 – imestan, kas nüüd on eesriie lõplikult langemas.

Vaatan alla, kus kaabakate jõuk hästirõivastatud mehe sisse piirab ja läbi peksab. Inimesed tänaval hiilivad mööda. Kuski lajatab lask. Teinegi. Minu meelest on kummaline, et linn, mille minevikku on valitsenud revolutsiooniliselt meelestatud intellektuaalide ja seda mahasuruvate võimuorganite võitlus, sarnaneb nüüd seadusteta rindelinnaga – aga võib-olla on see alati nõnda olnud. Väledad kaabakad, kapuuts peas, jätavad oma ohvri kägaras lamama. Keegi ei paista sellest hoolivat. Sellal kui mees ennast püsti püüab

upitada, mõtlen paratamatult, et vägivald on sellele linnale omane. Vägivallaga sigitati see uue Venemaa pealinnaks – suurushull eurofiil püüdis nõnda vabastada oma riiki selle endasse suletud minevikust. Peeter Suure tahe ei astunud vastu mitte ainult loodusele, vaid ka päratu riigi, mis laiub Poola ja Saksamaa piiridelt peaaegu 13 000 kilomeetrit üle Põhja-Aasia Vaikse ookeani rannikuni, harjumustele. Ehkki Peetri „aken Euroopasse“ asus Venemaa lääneserval, on see ikka ja jälle pauguga kinni löödud, jättes linna türannia ning sunnimeetmete valda, lõhestades elanike vaimu lakkamatult liialdatud lootuse ning lootusetu vaesuse vahel kõikudes. Isegi kahekümnenda sajandi algusaastatel – kui kesklinn hiilgas kodanlikus külluses – tunnistas viie kilomeetri pikkune Nevski prospekt, kulgedes pealinna ajaloolise südame suurejoonelistest valitsushoonetest aguli porimülgasteni, rikkuse pimestava sära ning kohutava vaesuse, uue ja vana Venemaa ületamatut lõhet. Sankt-Peterburg tähendab ühtaegu vastasseisu ja vasturääkivust.

Võrrelgem selle hunnitut füüsilist struktuuri – nüüdisaja võrreldamatuid arhitektuuri ja ehituskunsti saavutusi – bürokraatia halvava loidusega, mis lämmatas elanike elu, kuid mitte hinge. See linn on meelesõge: omapära ja nime dramaatilised muutused lükkavad ja tõmbavad seda siia-sinna. See on olnud sõjaväeline, keiserlik, valgustuslik, mahasuruv, kombelõtv, revolutsiooniline, kommunistlik ja kaootiline linn. Seda on nimetatud Sankt-Peterburgiks, Petrogradiks, Leningradiks ja – jälle uuesti – Sankt-Peterburgiks. Oma praegusel külaskäigul näen ma, et mis tahes rõõmu elanikud, kes on raputanud oma kukilt seitsekümmend viis aastat kestnud kommunistliku valitsuse, ka ei tunneks, nullivad seda otsustavateks muutusteks ettevalmistamata ühiskonna ainelised raskused. See on Peterburile iseloomulik ajakoold – poliitiliselt toimub kõik liiga kiiresti või liiga aeglaselt, jättes elanikkonna kitsikusse. Masendus, mis takistab uuenemist, ja üha korduvad lahendamata pinged on need, mis muudavad Peterburi loo ühtaegu ärritavaks ja põnevaks.

Kui koit alustab järjekordset rasket päeva, lähen ma Nevski prospektile, kus on sündinud nii suur osa Peterburi ajaloost. Nevski on linna kesknärvisüsteem. Kusagil mujal pole nüüdisaeg end paremini ilmutanud. 1830. aastaks oli sellest saanud kõige tähtsam peatänav, kõige pikem, kõige laiem ja kõige paremini valgustatud prospekt. Oma hiilgeajal pakkus Nevski tarbijatele mitmekeelseid väljapanekuid. Nüüd, hääbuva revolutsioonilise

kahekümnenda sajandi lõpuaastail piki Nevskit sammudes näen ma oma meelehärmiks katkisi autosid ja hüljatud veokeid, kaetud hiliskevadise sulalume poriga. Siiski välgatab selles tuhmpruuni tooni mähkunud maailmas kummaline uus valgustus: alumiiniumist burgerikiosk, mille teravad tuled lõikuvad Kunstide väljaku uusklassitsistlikku välisilmesse. Läbi hämara koidiku kumavad Lancôme'i, L'Oréali ja Baskin-Robbinsi logod, vihjates tulevastele kaupadele. Kuigi kümme aastat hiljem hakatakse rublasse taas uskuma, narritavad need Lääne tarbimise eelpostid 1993. aastal elanikke üksnes kui unistused. Philipsi kauplus müüb ainult dollarite eest ning keskmist sorti hi-fi aparatuur maksab keskmise linlase paljude kuude töötasu. Nevski prospekti supermarket, esikülg lõikavates neoonvärvides ja sees säravvalgete külmikute read, müüb ainult õunu. Järjekorrad ja tühjad riiulid on iga poeskäigu kaks tunnust – just samamoodi oli see kommunismi ajal. On traagiline näha, kuidas üks maailma suuremad ostupeatänavaid on nii lagunened. Ent see uus koidik on kõigest üks hetk kuulsusrikka Peterburi linna kiire tõusu, raske elu, tõtaka allakäigu ja piinarikka taassünni loos. Rüüstatud telefoniputka, millest ma möödun, tunnistab linna iseloomustavat joont: jaburust. Kui leiate kabiini, mis on jäänud puruks peksmata, siis avastate, et taksofoni tuleb lasta 15-kopikaline münt. Ent 15-kopikalisi leidub harva ning neid saab ainult kavalatelt hangeldajatel nimiväärtusest viiskümmend korda kõrgema hinnaga.² Mida lähemalt kogete seda, mida Peterburis täiesti tavaliseks peetakse, seda uskumatumana see linn tundub. Kirjanik Nikolai Gogol teadis seda. Helilooja Dmitri Šostakovitš pidi sellega leppima. Juba linna asupaiga valik oli meeletus. Selle algsete valitsejate liialdused ja kinnismõtted olid hullumeelsed. Ja ometi näete Peterburi linna plaani vaadates selle loogikat. Selles on kord. Sellel on eesmärk.

Markii de Custine nentis 1839. aastal, et Peterburi kuulub kahtlemata maailma imede hulka, ja ometi – oli see narrus üle igasuguse piiri – türklaste jaoks kokku seatud Kreeka linn nagu teatrilava, paik, kus talupoegade hordid elavad ajutistes hurtsikutes ümber iidsete templite kobara.³ Niisugune korra ja kaose vastuolupaik oli üheksateistkümnendal sajandil suurte pingete allikas ning tollase kirjanduse peateema. Peterburi kirjanikud löid ametnikkonna ebaõiglusega heitleva, sihitu nn väikese inimese tegelaskuju. Praeguses kommunismijärgses ebakindlas linnas on samamoodi, kannatavad tavalised, ausad inimesed. Eelmisel reisir – kohe pärast Nõukogude Liidu

kokkuvarisemist – sattusin kokkuklopsitud turgudele, kus meeleteitel inimesed üritasid müüa ühte kinga, ühte saabast, võtmeta lukku, lukuta võtit. Peterburi Maria teatri tantsijatega vesteldes sain teada, et nende esinemistase on tühise palga ja alatoitluse tõttu tugevasti alla käinud. 1992. aasta alguses tühistati turueeskirjad, mistõttu hinnad kahekordistusid ja kerkisid seejärel kolmekordseks. Suur osa elanikkonnast, kel puudus kõva valuuta, sattus ääretult armetusse olukorda. Mahajäänud ajakohastamine, mis oli linlasi kimbutanud juba 300 aastat, nõudis ikka veel – nüüd taassündinud Sankt-Peterburgis – arvutult ohvreid.

Piki Nevski prospekti edasi minnes laskun Gostinõi Dvori metroojaama jalakäijate tunnelisse. Paar tänavamuusikut esitavad „Siniseid seemisnahast kingi.“* Kõigest mõni aasta varem oli sedalaadi vabadus keelatud. Ent nüüsgused elujaatavad esinemised annavad sädeleva, kullakarva Lääne elust ääretult eksliku nägemuse: Peterburi on – ning on alati olnud – linn, kus on suured unistused, teavet ja tõde aga napib. Rääkisin ühe sõbraga, kes oli lapsepõlves varsti pärast Tšernobõli katastroofi saadetud koolikooriga esinema Kiievisse. Kui lapsed tollasesse Leningradi naasid, kästi neil kingad lihtsalt ära visata. Puudulik teave – ametliku salatsamise judisema ajavas ulatuses – on olnud linnale omane kogu ajaloo vältel ning idandanud seetõttu rikkaliku ja dünaamilise põrandaaluse kultuuri.

Sammun Neeva kallastel asuva ajaloolise Peterburi südamesse, kus mind vapustab Admiraliteedi ja Kindralstaabi majesteetlikkus – need ehitised meenutavad mulle, et Peeter Suure esialgne kavatsus oli ehitada kindlus sadama kaitseks. Ent mõte rajada mereväe- ja kaubandusbaas igal aastal kaheksaks kuuks kinnikülmuva jõe äärde oli mõttetu – või ehk meeleteitlik. Ihaldades juurepääsu Läänemere kaubateedele, paigutas Peeter oma uue pealinna Venemaa kaitsetule loodepiirile. Risk sai ilmsiks juba Rootsiga peetud Põhjasõja ajal, mis häiris linna esimesi ehitusaastaid.

Seistes Paleeväljakut suurejoonelise paraboolina ümbritsevate ametihoonete ees, meenuvad mulle Prantsuse kirjaniku André Gide'i sõnad, mis ta 1936. aastal seal külas käies lausus: „Leningradis on Sankt-Peterburg see, mida ma imetlen.“⁴ Mu pilk libiseb üle Talvepalee türkiissinise, kuldse ja valge fassaadi, hoone, kus algas 1917. aasta revolutsioon, ajalooline hetk, mille tähendust vähendab kergus, millega revolutsionäärid hoonesse

* „Blue Suede Shoes“ (1955) on Elvis Presley laul – tlk.

sisenesid. Luuletaja Jossif Brodski nentis, et Paleeväljakul on tulistatud üksainus kord, nimelt siis, kui Nõukogude filmirežissöör Sergei Eisenstein seda oma revolutsiooni ülistava filmi „Oktoober“ väntamisel vajas.⁵

1711–1917 on Talvepalee oma ühes või teises versioonis olnud koduks paljudele üleelusuurusteks ülistatud isikutele – kangelaslikud inimesed, kel on olnud ebatavaline roll Peterburi meeletuses ja hulljulguses: mõtlematu ja vägivaldne asutaja Peeter Suur, laisk ja julm Anna I, naudisklev Jelizaveta I, kultuuriliselt ja seksuaalselt ablas Katariina Suur, hull Paul I, kalk Nikolai I. Lisagem nendele valitsejatele õõnestuskirjanikud Aleksandr Herzeni ja Nikolai Tšernõševski, hiilgava teatritegelase Sergei Djagilevi, psüühiliste häiretega balletitantsija Vatslav Nižinski, kuulsaks saanud meelevaldaja papp Gaponi, palverändurist petise, liiderliku Rasputini ja paindumatu revolutsioonääri Vladimir Iljitš Lenini. Mainigem koos nendega ka paljusid kirjanikke, kunstnikke ja muusikuid, kelle uuenduslikud ning sageli pööraseks peetud teosed on tabanud ebatõelise pealinna vaimu, mille paindlik ja vastupidav elanikkond on heidelnud kõikvõimalike raskustega. Mainitud erakordsete tegelaskujude uskumatu kogumi taustal kerkib esile neist kõigist kõige suurejoonelisem ja huvitavam: aukartust äratav, ebapraktiline linn ise, mis on kerkinud udust ja millel on – nüüd 1993. aastal – taas oht sohu vajuda.

